

SPREČAVANJE GOVORA MRŽNJE U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA**

Sažetak: *Savremeni vidovi komunikacije omogućavaju intenzivnu razmenu ideja i sadržaja, doprinoseći tako razvoju i obogaćivanju ljudske misli. Sa druge strane, moderni oblici komuniciranja dodatno povećavaju rizik od povrede i ugrožavanja ljudskih prava i sloboda od strane onih koji se služe govorom mržnje. Otuda se veći broj međunarodnih dokumenata bavi definisanjem i sprečavanjem govora mržnje, dok različite međunarodne institucije, pa tako i Evropski sud za ljudska prava, nastoje da opredele kriterijume pod kojima bi izvesno ograničavanje slobode govora moglo biti prihvatljivo. Imajući u vidu navedeno, autor je nastojao da analizom slučajeva iz prakse Evropskog suda za ljudska prava izdvoji standarde na osnovu kojih se procenjuje da li određeno izražavanje predstavlja govor mržnje koji treba sankcionisati, te da ustanovi u kojoj meri su takvi standardi primenljivi u različitim situacijama. Autor zaključuje da formulisani principi imaju značajnu upotrebnu vrednost, ali da je i dalje prisutan rizik od ekstenzivnog ograničavanja slobode govora.*

Ključne reči: *govor mržnje, krivično delo, sloboda govora, Evropski sud za ljudska prava.*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Ne postoji univerzalna definicija govora mržnje,¹ ali je zastupljen načelni konsenzus o tome da ovaj fenomen negativno utiče na opšte društvene prilike, da podstiče netoleranciju i diskriminaciju, te da štaviše može rezultirati i direktnim sukobljavanjem pripadnika različitih grupa.² Sa druge strane, iako su ravnopravnost i uvažavanje rođenjem zagarantovanog prava na dostojanstvo ključne vrednosti na kojima se bazira čitav sistem ljudskih prava, ni sloboda

* Vanredni profesor na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu. bucak80@gmail.com

** Članak je rezultat rada na projektu Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju, br. 179044, koji finansira Ministarstvo prosvete Republike Srbije i implementira Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

¹ Tako: Weber Anne (2009): *Manual on Hate Speech*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 3; Ring Carlson Caitlin (2021): *Hate Speech*, The Mit Press, Cambridge, Massachusetts, 2.

² Videti: Bromell David (2022): *Regulating Free Speech in a Digital Age. Hate, Harm and the Limits of Censorship*, Springer International Publishing, Cham, 150-151.

govora i izražavanja mišljenja i ideja, te pravo na konstruktivno raspravljanje o najraznovrsnijim temama nisu od drugorazrednog značaja, jer od potonjih direktno zavisi opstanak demokratskog i pluralističkog društva.³ Stoga se postavlja pitanje kako obezbediti nesputani dijalog uz istovremeno garantovanje adekvatne zaštite ličnog digniteta i bezbednosti.

Jasno je da govor mržnje ne može biti legalna forma izražavanja, ali nije sasvim jasno koji se sve oblici ekspresije mogu podvesti pod ovaj pojam.⁴ Tako se poznavaoici materije obično pozivaju na objašnjenja data u relevantnim međunarodnim dokumentima. Često je citirana definicija sadržana u Preporuci Saveta Evrope o govoru mržnje R br. (97) 20, od 30. oktobra 1997. godine, shodno kojoj govor mržnje podrazumeva svaki oblik izražavanja putem koga se šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju rasna mržnja, ksenofobija, antisemitizam ili drugi vidovi mržnje zasnovani na netoleranciji, što obuhvata i: netrpeljivost po osnovu agresivnog nacionalizma, etnocentrizam, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama i migrantima. Nešto sadržajnije definiciju govora mržnje daje Evropska komisija za suzbijanje rasizma i netolerancije (European Commission Against Racism and Intolerance, u daljem tekstu: ECRI) u Opštoj preporuci br. 15 o govoru mržnje, od 8. decembra 2016. godine. Tako ECRI konstatuje da govor mržnje podrazumeva: jedan ili više oblika izražavanja u cilju zagovaranja ili izazivanja mržnje ili vređanja osobe ili grupe osoba; kao i uznemiravanje, stereotipno izražavanje, stigmatizaciju ili iznošenje pretnji, odnosno opravdavanje ovakvog izražavanja baziranog na ličnim osobinama i stanjima u koje posebno treba ubrojati: rasu, jezik, religiju ili versko uverenje, nacionalnost i etničko poreklo, uzrast, invaliditet, pol, rod, rodni identitet i seksualnu orijentaciju. Iako navedene definicije daju dobru polaznu osnovu za prepoznavanje govora mržnje, ne može se poreći da ne daju precizne kriterijume za kvalifikovanje određenog izražavanja kao podstičućeg na različita negativna ponašanja.

U određenim slučajevima sasvim je izvesno da primenjeni format izražavanja predstavlja govor mržnje. To su situacije u kojima se direktno poziva na nasilje prema pripadnicima određenih grupa ili se o njima govori na način koji je direktno usmeren na omalovažavanje i zlonamerno kritikovanje. Međutim, isto tako je zastupljeno i izražavanje koje sadrži kritikovanje ili negativno vrednovanje bez direktnog ili indirektnog poziva na nasilje, usled čega se dato izražavanje možda može podvesti i pod podsticanje diskusije o temama o kojima ne postoji opšta saglasnost. Dakle, jasno je da pravna država ne može tolerisati napade na bilo koju grupu građana, ali je istovremeno nejasno kada država određeno izražavanje može da okarakterise kao agresivno i kada se iniciranje diskusije o neomiljenim temama može smatrati neprimerenim.

Ovim i sličnim pitanjima bavio se Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP) nastojeći da formuliše određene opšte primenljive standarde. Stoga je rad koncipiran tako da nakon analize međunarodnih dokumenata sledi analiza prakse ESLJP u predmetima koji su se ticali navodne povrede prava iz čl. 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Rim, 1950, u daljem tekstu: EKLJP), i to neretko u vezi sa povredom čl. 8 i čl. 14 istog dokumenta (pravo na privatnost i zabrana diskriminacije). Autor je nastojao da utvrdi da li se ESLJP dosledno drži sopstvenih standarda, odnosno da preispita upotrebljivost i primerenost standarda u različitim okolnostima. Imajući u vidu navedeno u radu su

³ Munivrana Vajda Maja, Šurina Marton Andrea (2016): "Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svetlu europskih pravnih standard", *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 2/2016, 436.

⁴ Videti: Chetty Naganna, Alathur Sreejith (2018): "Hate speech review in the context of online social networks", *Aggression and Violent Behavior* 40/2018, 112-116.

pimenjeni normativno-logički metod i analiza sadržaja. Izlaganja se završavaju određenim zaključcima i preporukama.

2. MEĐUNARODNOPRAVNI OKVIR

Više značajnih međunarodnih dokumenata bavi se pitanjem govora mržnje. Tako Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (UN, 1966) u čl. 20 predviđa da svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje u vidu pozivanja na diskriminatorsko ponašanje, mržnju ili nasilje treba da bude zabranjeno zakonom, dok je čl. 19 istog dokumenta definisano pravo svakog građanina na sopstveno mišljenje i na slobodu izražavanja. Uživane ovako definisanih prava i sloboda može da podrazumeva i određena zakonom definisana ograničenja onda kada je to u interesu očuvanja prava i ugleda drugih lica. Takođe, u Opštem komentaru koji se odnosi na slobodu govora (br.10, od 29. juna 1983. godine) Komitet UN za ljudska prava ističe da je poštovanje ljudskih prava uslovljeno upravo uvažavanjem slobode izražavanja kroz koju svako dobija priliku da izrazi svoje mišljenje, ali i da spozna mišljenja drugih, što potom može da rezultira diskusijom i promenom stavova. Iako su moguća izvesna ograničavanja slobode izražavanja, ona uvek moraju biti precizna, restriktivno definisana, te srazmerna potrebi da se zaštite prava i slobode drugih. Stoga ne bi bilo prihvatljivo usvajanje zakona koji načelno zabranjuju blasfemiju ili kritikovanje kako verskih predstavnika, tako i vrednosti i postulata na kojima se religije zasnivaju. U komentaru se naglašava da su države dužne da zabrane samo one oblike izražavanja putem kojih se zagovara mržnja među nacijama, rasama i verskim grupama u cilju podsticanja diskriminacije, neprijateljstva ili nasilja, što znači da svako drugo ograničavanje slobode izražavanja mora biti propisano zakonom i zasnovano na legitimnim interesima.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (UN, 1965) u čl. 4 predviđa zabranu diseminacije ideja o superiornosti određene rase i rasnoj mržnji, te podsticanje rasne diskriminacije, kao i preduzimanje ili podsticanje akata nasilja protiv pripadnika bilo koje rase ili etničke grupe, pri čemu treba da bude zabranjeno i pružanje bilo kakve podrške ili finansiranje rasističkih aktivnosti.

Rabatski plan akcije u cilju zabranjivanja zagovaranja nacionalne, rasne ili verske mržnje kojima se podstiču diskriminacija, neprijateljstvo ili nasilje, usvojen na sastanku UN eksperata u Rabatu, 5. oktobra 2012. godine, nastao je kao produkt više savetovanja eminentnih poznavalaca materije sa ciljem koncipiranja mera za postizanje balansa između slobode izražavanja sa jedne strane i onemogućavanja govora mržnje sa druge strane, a posebno imajući u vidu izražavanje stavova u vezi sa religijskim uverenjima. U dokumentu je konstatovano da države mahom ne preduzimaju adekvatne mere za sprečavanje govora mržnje, te da su norme nacionalnih zakonodavstava u tom kontekstu neretko uopštene i nedovoljno jasne. Istaknuto je da je izuzetno važno da se, i pored pretnje koju govor mržnje predstavlja za realizaciju drugih prava i sloboda, očuva sloboda izražavanja, s obzirom da razvoj kulture neminovno podrazumeva kontinuiran i neometan dijalog i razmenu ideja. U tom smislu treba imati u vidu da pravo na slobodu izražavanja jednako uživaju kako pripadnici različitih religijskih grupa, tako i ateisti, ali i svi oni koji nisu zainteresovani za usvajanje bilo kakvih religijskih vrednosti. Tako se Rabatskim planom preporučuje razlikovanje tri podvrste govora mržnje: govor koji iziskuje krivičnopravnu reakciju; govor koji zahteva reakciju van

krivičnog progona i govor koji ne iziskuje pokretanje bilo kakve procedure, iako se može smatrati govorom koji podstiče negativna osećanja i ponašanja. Kako bi se omogućilo adekvatno reagovanje i razlikovanje prihvatljivog i neprihvatljivog izražavanja potrebno je da države precizno i jasno definišu pojamovni okvir u vezi sa govorom mržnje. Nužno je da pravosuđe i drugi mehanizmi reagovanja budu adekvatno pripremljeni za postupanje u slučajevima raspirivanja mržnje, te da nadležni poznaju kompleksnu materiju ljudskih prava i sloboda. Posebno treba voditi računa o tome da pripadnici manjinskih i neretko marginalizovanih grupa raspoložu odgovarajućim resursima kako bi mogli prijaviti govor mržnje usmeren ka njima. Rabatska pravila podvlače da krivičnopravnu reakciju iziskuju samo najopasniji slučajevi govora mržnje, pa formulišu kriterijume putem kojih takvi slučajevi mogu biti detektovani: ukupan društveno-politički kontekst koji ukazuje na moguću negativan uticaj određenih izjava; ličnost govornika-pri čemu je od posebnog značaja društveni uticaj fizičkih lica ili organizacija koje plasiraju ideje; specifična namera-da bi bilo reči o govoru mržnje potrebno je da se mržnja namerno zagovara ili podstiče, što znači da nisu dovoljni nepažljivo i nepromišljeno istupanje, kao ni situacije u kojima neko spontano vrši diseminaciju sadržaja bez jasnog usmeravanja; sadržaj i forma izražavanja-bitan je način na koji se iznosi neka ideja, tako da može biti potrebna dubinska analiza sadržaja; okvir i razmere u kojima se plasiraju sadržaji-da li je reč o manjem ili većem broju potencijalnih konzumenata sadržaja i o mogućnostima da sadržaj i naknadno bude spoznat, te podobnost sadržaja da izazove faktičke akte mržnje prema targetiranoj grupi. Rabatski plan sugerise da je nužno da se nacionalni propisi i postupanje sudova kontinuirano usaglašavaju sa internacionalnim standardima, ali i da je neophodno proaktivno i preventivno delovanje u cilju izgradnje društva u kome se veličaju jednakost, tolerancija i poštovanje različitosti.

Evropska unija takođe predviđa određena pravila za suzbijanje govora mržnje. Tako je Okvirnom odlukom Saveta o suzbijanju rasizma i ksenofobije putem krivičnopravne reakcije, br. 2008/913/JHA, od 28. novembra 2008. godine, predviđeno da države treba da inkriminišu samo namerne postupke putem kojih se javno poziva na mržnju ili nasilje prema pripadnicima grupa određene rase, verske, nacionalne ili etničke pripadnosti. Sugerise se restriktivno inkriminisanje govora mržnje, tako da države suzbijaju samo ona ponašanja koja podrazumevaju bilo uznemiravanje javnog mnjenja, bilo pretnje i gruba omalovažavanja.

EKLJP definiše pravo na slobodu izražavanja u čl. 10 utvrđujući da svako ima pravo na slobodu izražavanja, što obuhvata slobodu vlastitog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja, i to bez mešanja vlasti i bez obzira na granice. Međutim, uživanje prava na slobodno izražavanje podrazumeva i određene obaveze, tako da ono može biti podvrgnuto formalnostima i zakonom predviđenim kaznama, ali samo onda kada je to neophodno u demokratskom društvu. Neophodnost može biti uslovljena potrebom zaštite nacionalne i javne bezbednosti, teritorijalnog integriteta, zdravlja ili morala, ugleda ili prava drugih, autoriteta i nepristrasnosti sudstva, odnosno potrebom sprečavanja nereda ili kriminala, te otkrivanja poverljivih podataka.

3. PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Tokom višedecenijske prakse ESLJP izdvojili su se određeni standardi na bazi kojih sud odlučuje o tome da li su države pristupile neprihvatljivom ograničavanju prava na slobodu

govora kada su određeno izražavanje okarakterisale kao govor mržnje, te potom sankcionisale onoga ko je plasirao dati sadržaj. U literaturi se ističe da praksa ESLJP značajno utiče na nacionalna zakonodavstva koja neretko bivaju modifikovana kako bi se usaglasila sa standardima koje je ESLJP kreirao.⁵

ESLJP primenjuje dva ključna modusa kada je reč o odlučivanju po predstavkama koje se odnose na navodni govor mržnje i neosnovano ograničavanje slobode izražavanja, opredeljujući se za primenu čl. 17 ili čl. 10 EKLJP.⁶ Shodno prvom modusu ESLJP polazi od čl. 17 EKLJP koji zabranjuje zloupotrebu bilo kog prava sadržanog u EKLJP na način suprotan duhu i smislu same konvencije, koja je i sačinjena upravo sa ciljem da garantuje poštovanje prava svakog građanina. Naime, shodno čl. 17 EKLJP ni jedna odredba konvencije ne može se tumačiti tako da državi ili pojedincima omogućava upuštanje u delatnost usmerenu na poništavanje ili neprimereno ograničavanje prava i sloboda. Dakle, kada se radi o govoru koji sadrži eksplicitno izražavanje mržnje, prezira ili pozivanje na agresivno ponašanje, tada ESLJP ne dozvoljava bilo kakvo diskutovanje o povredi prava na slobodu govora, s obzirom da takav govornik pokušava da izvrgne ruglu samu suštinu ljudskih prava i sloboda.

Treba naglasiti da slučajevi govora mržnje koji se podvodi pod čl. 17 EKLJP zapravo nisu bili odveć brojni u praksi ESLJP. Tako je, primera radi, u predmetu *Norwood protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (predstavka br. 23131/03, odluka od 16. novembra 2004. godine) ESLJP odlučio da ne može biti reči o povredi prava na slobodno izražavanje u slučaju kada je aplikant kažnjen za narušavanje javnog reda i mira zbog izlaganja plakata na kome je prikazan Svetski trgovinski centar u plamenu uz natpis "Izbacimo Islam iz Britanije-Zaštimo britanski narod" uz precrtani simbol polumeseca. ESLJP konstatuje da u ovom slučaju nije reč o uživanju prava na slobodno izražavanje, već o omalovažavanju svih pripadnika islamske veroispovesti, što može rezultirati samo neprijateljstvom i što je protivno toleranciji i zabrani diskriminacije za koje EKLJP pledira. Istovetna odluka na bazi čl. 17 EKLJP doneta je i u predmetu *Ivanov protiv Ruske Federacije* (predstavka br. 35222/04, odluka od 20. februara 2007. godine) povodom novčanog kažnjavanja vlasnika novina zbog krivičnog dela izazivanje rasne, verske i nacionalne mržnje i netrpeljivosti objavljivanjem tekstova u kojima su Jevreji negativno okvalifikovani i u kojima se poziva na njihovo isključivanje iz društvenih tokova. Podnosilac predstavke je smatrao da ne može odgovarati za raspirivanje mržnje jer ne postoji jevrejska nacija, te je istakao da je samo želeo da iznese činjenice o ulozi Jevreja u istorijskim događajima u Rusiji. ESLJP je zauzeo stav da u ovom slučaju nema mesta raspravi o povredi slobode izražavanja, jer se aplikant ne može pozivati na prava za garantovana u EKLJP kako bi negativno okarakterisao pripadnike jedne grupe, pri čemu nije od suštinskog značaja odgovor na pitanje jesu li oni ili nisu pripadnici određene nacije. Takođe, u predmetu *M'Bala M'Bala protiv Francuske* (predstavka br. 25239/13, odluka od

⁵ Kojić Tijana (2018): "Govor mržnje u praksi Evropskog suda za ljudska prava", *NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo* 3/2018, 314.

⁶ Casarosa Federica, Moraru Madalina (2020): *Handbook on Techniques of Judicial Interaction in the Application of the EU Charter*, Funded by the European commission fundamental rights & citizenship programme, 21, https://cjc.eui.eu/wp-content/uploads/2020/05/eNACT_Handbook_Freedom-of-expression-compresso.pdf (30.12.2022). Videti: *Lilliendahl protiv Islanda*, predstavka br. 29297/18, odluka od 12. maja 2020. godine, §34-36.

20. oktobra 2015. godine)⁷ ESLJP utvrđuje da se pravljenje aluzija na temu Holokausta ne može smatrati prihvatljivim segmentom humorističnog scenskog nastupa, niti satiričnim i umetničkim izražavanjem komičara, tako da se podnosilac predstavke koji je krivično sankcionisan ne može pozivati na zaštitu po osnovu nepoštovanja slobode izražavanja (M'Bala M'Bala protiv Francuske, §39).

Drugi modus rezonovanja ESLJP, pak, počiva na primeni čl. 10, st. 2 EKLJP i aplikovanju trojnog testa u cilju provere prihvatljivosti ograničavanja slobode govora.⁸ Naime, kada se aplikanti pozivaju na povredu prava na slobodno izražavanje, a sporni sadržaj ne može već na prvi pogled biti okvalifikovan kao govor mržnje, ESLJP pristupa proveri kroz postavljanje tri pitanja, pri čemu je bitan i redosled kojim se pitanja nižu. Tako se prvo postavlja pitanje da li je zaista došlo do limitiranja slobode govora. Ukoliko je odgovor na ovo pitanje potvrđan, proverava se da li je do ograničavanja slobode došlo na bazi zakonitog osnova, odnosno da li uopšte postoji nacionalni pravni akt koji definiše mogućnosti za limitiranje prava na slobodno izražavanje. Potom ostaje da se izvrši i najsloženiji deo provere, odnosno da se utvrdi da li je ograničavanje slobode, uz to što je bilo legalno, bilo i nužno.

Postoje situacije u kojima je nesporno da je ograničavanje slobode i zakonito i neophodno, odnosno usklađeno sa čl. 10 EKLJP. Tako je u predmetu Schimanek protiv Austrije (predstavka br. 32307/96, odluka od 1. februara 2000. godine) aplikant istakao da je neosnovano osuđen na osam godina zatvora zbog širenja nacionalsocijalističke ideologije, te organizovanja kampova u cilju edukovanja i treniranja mladih ljudi u tom duhu. ESLJP je ovde utvrdio da je Austrija, s obzirom na svoju geopolitičku situaciju i istorijsko nasleđe, odgovarajućim zakonom načelno zabranila širenje ideja nacionalsocijalističkog usmerenja. Time je Austrija zakonito onemogućila delovanje koje bi se kosilo sa idejama solidarnosti, tolerancije i suživota pripadnika grupa građana različitog porekla, usled čega je ograničavanje slobode izražavanja, shodno mišljenju ESLJP, bilo usklađeno sa čl. 10 EKLJP koji limitira razloge za ograničavanje slobode. Štaviše, u ovom predmetu je primenjen i čl. 17 EKLJP, jer iz ukupnih okolnosti proizlazi da je aplikant nameravao da zloupotrebi zagarantovana prava. Ovde treba naglasiti da ESLJP u načelu ne gleda blagonaklono na primenu drastičnih kazni zbog neprimerenog izražavanja, te da nalazi da zatvorske kazne mogu biti prihvatljive samo u izuzetnim slučajevima.⁹

Međutim, na poslednje pitanje u trojnom testu neretko nije lako odgovoriti i čini se da, i pored velikih napora i bogate prakse, još uvek ne postoje jasni kriterijumi na bazi kojih bi se moglo konstatovati da li je ograničavanje slobode govora zaista neophodno u datom demokratskom društvu. Tako je u predmetu Faber protiv Mađarske (predstavka br. 40721/08, odluka od 24. jula 2012. godine) podnosilac predstavke istakao da je povređeno njegovo pravo na slobodno izražavanje i okupljanje kada je novčano kažnjen zbog toga što je držao razvijenu prugastu zastavu Arpada u blizini skupa organizovanog u znak podrške borbi protiv rasizma i mržnje. Navedena zastava se među poznavacima smatra jednim od simbola

⁷ Za sistematičan pregled prakse ESLJP na temu govora mržnje videti: European Court of Human Rights Fact Sheet-Hate Speech, Press Unit (2022): https://www.echr.coe.int/documents/fs_hate_speech_eng.pdf (10.11.2022).

⁸ Sali-Terzić Sevima (2013): Govor mržnje: međunarodni standardi ljudskih prava i pravni okvir u Bosni i Hercegovini. Izveštaj. Sarajevo, 5. https://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2013/01/govor_mrznje_ljudskopravaski_aspekt_sevima_sali_terzic.pdf (12.12.2022).

⁹ Videti: Schimanek protiv Austrije, §2.

nacionalsocijalistički opredeljenih grupa, dok je aplikant bio pripadnik desničarske partije koja je kritičnog dana došla da na miran način iskaže neslaganje sa neistomišljenicima. I u ovom slučaju ESLJP naglašava da se sloboda izražavanja odnosi i na iznošenje stavova koji nisu opšte prihvaćeni, odnosno koji su šokantni, pa čak imaju i potencijal da izazovu uznemirenost, te ističe da je izuzetno značajno poštovanje slobode govora u sferi političkog izražavanja, što se odnosi i na korišćenje određenih simbola koji asociraju na specifične političke ideje (Faber protiv Mađarske, §36). Takvi simboli mogu biti korišćeni, a da li postoji prostor za zabranjivanje njihove upotrebe u određenim situacijama, to zavisi od ukupnog konteksta. Isto tako, treba imati u vidu, kako ESLJP ističe, da pravo na okupljanje pripada svima, pa tako i onima koji iznose nepopularne ideje. Ukoliko bi se sloboda okupljanja mogla ekstenzivno ograničavati, upravo takvo postupanje vlasti bi simbolizovalo nedemokratske vrednosti. Sloboda podrazumeva pravo da svako izrazi svoje mišljenje i da pri tome bude bezbedan (§38). Tako ni država ne sme sprečiti ili suzbiti skup samo zato što smatra da on može biti povod za agresivne ispade i nered, već nadležne vlasti moraju da omoguće da svako na miran način iznese svoje mišljenje putem javnog okupljanja, odnosno korišćenjem raznih simbola i gestova ili pasivnim držanjem (Faber protiv Mađarske, §40, 41). Imajući u vidu ukupne okolnosti, ESLJP nalazi da država nije postupila ispravno kada je kaznila učesnika skupa koji je nosio provokativan simbol ne preduzimajući istovremeno niti jedan neprijateljski akt prema učesnicima drugog skupa, premda jeste postojao formalni osnov za postupanje usled odbijanja podnosioca predstavke da postupi po nalogu policajca i ukloni spornu zastavu (Faber protiv Mađarske, §53-59). Iako je ESLJP detaljno argumentovao svoju odluku, možda bi se ipak moglo postaviti pitanje zašto nije bilo reči o istorijskom nasleđu i ukupnom kontekstu na način na koji su dati elementi razmatrani u predmetu Shimanek protiv Austrije.

Međutim, u predmetu Nix protiv Nemačke (predstavka br. 35285/16, odluka od 13. marta 2018. godine) ESLJP ne pridaje preterani značaj nameri sa kojom su upotrebljeni određeni neprimereni sadržaji, fokusirajući se dominantno na uobičajeno značenje izvesnih simbola nezavisno od konteksta u kome su upotrebljeni. Naime, podnosilac predstavke je na svom blogu upotrebio fotografiju Hajnriha Himlera u nacističkoj uniformi i sa „svastikom“, i to u sklopu komentarisanja navodno diskriminatorno postupanje nemačkog državnog zavoda za zapošljavanje prema mladima mešovitog ili nenemačkog porekla. Naime, ćerki podnosioca predstavke je od strane zavoda bilo postavljeno pitanje da li će upisati studije nakon završene srednje škole, ili će se opredeliti za ostručavanje i zaposlenje, pri čemu je Nix bio mišljenja da je ovakav postupak uslovljen time što je njegova ćerka nemačko-nepalskog porekla. Sud u Nemačkoj je osudio podnosioca predstavke na 120 dana zatvora, pa je kazna potom preinačena u novčanu, i to zbog krivičnog dela koje se sastoji u širenju protivustavne propagande. S obzirom da iz načina na koji se aplikant izražavao na blogu nije jasno proizlazilo njegovo ograđivanje od nacističke ideologije, te imajući u vidu prošlost Nemačke, ESLJP je utvrdio da nije došlo do kršenja člana 10 EKLJP, odnosno da se nemački sud nije ogrešio o slobodu izražavanja mišljenja. ESLJP je zauzeo stav da su domaći sudovi opravdano primenili domaće zakone koji, usled specifičnog nemačkog istorijskog nasleđa, predviđaju zabranu upotrebe nacionalsocijalističkih simbola u javnom diskursu. Treba imati u vidu, što ESLJP i podvlači, da aplikant nije pozivao na nasilje i da je nastojao da pokrene debatu o pitanju od opšteg interesa, ali i da se isto tako nije negirao vrednosti nacionalsocijalističke ideologije

(Nix protiv Nemačke, §51). Čini se da se u ovom slučaju odstupilo od stava da je, uz odgovarajuća ograničenja, mogućna upotreba simbola koji nose specifična politička značenja.

ESLJP, dakle, nastoji da utvrdi da li su države postupile saglasno čl. 10 EKLJP kada su ograničile slobodu govora pozivajući se na neophodnost zaštite drugih pretežnijih interesa. Pri tome, sud polazi od pretpostavke da je uživanje slobode izražavanja od fundamentalnog značaja za ostvarivanje i uživanje drugih ljudskih prava i sloboda. Tako ESLJP nedvosmisleno ističe da se sloboda izražavanja odnosi i na iznošenje sadržaja polemičkog i kritičkog karaktera, s obzirom da pluralizam i otvorenost za drugačija mišljenja i diskusiju jesu osnova svakog demokratskog društva. Štaviše, ESLJP ističe da se razvoj ljudske misli i opšti progres upravo zasnivaju na stalnom preispitivanju, kritikovanju i raspravljanju, pri čemu ne bi trebalo da postoje zabranjene oblasti i teme. Jasno je da rasprave ne moraju uvek biti prijatne, kao i da diskusija o bitnim temama može da izazove svojevrsne konflikte, neslaganja i neprijatna osećanja.

Tako je u predmetu *Perincek protiv Švajcarske* (predstavka br. 27510/08, odluka od 15. oktobra 2015. godine) ESLJP ocenio da država oglušila o slobodu izražavanja kada je izrekla krivičnu sankciju podnosiocu predstavke, turskom političaru, koji je tokom održavanja više konferencija u Švajcarskoj izneo stav da masovne deportacije i masakri koje su Jermeni pretrpeli u Otomanskom carstvu tokom 1915. i narednih godina ne predstavljaju genocid. Sud u Švajcarskoj je zauzeo stav da su Perincekovi motivi za ovakvo izražavanje bili rasistički i nacionalistički, te da izjave nisu doprinele debati o značajnim istorijskim događajima. ESLJP je uvažio veliki značaj koji jermenska zajednica pridaje datoj temi, te je zaključio da dostojanstvo žrtava i dostojanstvo i identitet savremenih Jermena iziskuju zaštitu u skladu sa čl. 8. EKLJP (pravo na poštovanje privatnosti). Međutim, ESLJP je stao na stanovište da treba uspostaviti ravnotežu između dva prava, prava na slobodu izražavanja i prava na poštovanje privatnog života, uzimajući u obzir specifične okolnosti slučaja i proporcionalnost između upotrebljenih sredstava i cilja koji se želi postići. ESLJP je zaključio da u demokratskom društvu nije bilo neophodno da se podnosilac predstavke podvrgne krivičnom progonu radi zaštite prava jermenske zajednice. Posebno su uzeti u obzir sledeći činioци: izjave aplikanta su se odnosile na pitanje od javnog interesa i nisu predstavljale poziv na mržnju ili netoleranciju; kontekst u kome su izrečene nije bio obeležen pojačanim tenzijama ili posebnim istorijskim značajem za Švajcarsku; ne bi se moglo smatrati da izjave utiču na dostojanstvo pripadnika jermenske zajednice do te mere da zahtevaju krivičnopravnu reakciju, a nije bilo ni međunarodnopravne obaveze za Švajcarsku da kriminalizuje izražavanje opisanih stavova. ESLJP je mišljenja da je podnosilac predstavke osuđen samo zato što je izrazio mišljenje koje se razlikovalo od šire prihvaćenih stavova, pri čemu je mešanje u njegovu slobodu izražavanja poprimilo drastičan oblik u vidu osude za krivično delo rezultirajući stoga povredom prava iz čl. 10 EKLJP.

Takođe, u predmetu *Mondragon protiv Španije* (predstavka br. 2034/07, odluka od 15. marta 2011. godine) ustanovljeno je da jeste došlo do povrede prava na slobodno izražavanje kada je aplikant osuđen na jednogodišnju zatvorsku kaznu zbog uvredljivog izražavanja na račun španskog kralja. ESLJP je stao na stanovište da i pored toga što je podnosilac predstavke izjavio da španski kralj predstavlja režim koji se služi nasiljem i torturom, kažnjavanje za takav oblik izražavanja zapravo predstavlja oglušivanje o slobodu govora onako kako je ona zagarantovana putem EKLJP. Naime, političari, nosioci javnih funkcija, pa tako i pripadnici kraljevskih porodica moraju računati sa pravom javnosti da opsežnije kritikuje

njihove postupke, što znači da je cenzurisanje neafirmativnog izražavanja u tom pravcu u načelu neprihvatljivo. Iako je argumentacija kojim se ESLJP poslužio jasna i zaista snažna, ipak se može postaviti pitanje da li označavanje monarha kao vođe nasilničkog režima ipak predstavlja makar posredan poziv na nasilje prema onima koji se slažu sa idejama vladajućeg režima. Jednostavno, ne možemo se oteti utisku da se gore navedena merila na osnovu kojih se procenjuje (ne)dozvoljenost govora mržnje primenjuju neujednačeno. Sa navedenim u vezi, treba spomenuti predmet *Handyside* protiv Ujedinjenog Kraljevstva (predstavka br. 5493/72, odluka od 7. decembra 1976. godine) koji se neposredno ne odnosi na govor mržnje. U ovom slučaju je odlučeno da nije došlo do povrede prava na slobodno izražavanje kada je izdavač knjige o reproduktivnom zdravlju namenjene tinejdžerima novčano kažnjen, a shodno nacionalnom propisu o zabrani obscenih publikacija i uz zaplenu određenog broja primeraka knjige. U odluci je konstatovano da iako su u knjizi obrađene teme poput masturbacije, abortusa i istopolnih odnosa, i to u cilju edukovanja dece uzrasta od 12 do 18 godina, bavljenje ovim temama koje mogu izazivati odbojnost i nelagodu ne sme biti *a priori* tabuizirano i otežano. Ipak, ESLJP utvrđuje da se svakoj državi mora ostaviti određeni manevarski prostor u okviru koga će odlučivati o tome kada obrada pojedinih tema ili određeno reagovanje zapravo predstavlja atak na javni red i mir, te na opšte prihvaćene moralne vrednosti. ESLJP zauzima stanovište da se nacionalni sistemi po navedenom pitanju mogu bitno razlikovati, te da vrednovanje raznolikih moralnih skrupula prevazilazi nadležnosti međunarodnih institucija, usled čega u ovom slučaju nije došlo do povrede slobode govora.

U određenim odlukama ESLJP je sa posebnom preciznošću i detaljnošću koncipirao merila na bazi kojih je potom procenjivao da li konkretni oblik izražavanja spada u govor mržnje koji treba zabraniti i sankcionisati. Tako ESLJP konstatuje da treba uzeti u obzir mesto na kome je došlo do spornog izražavanja, potom vreme, medijsku platformu preko koje se sadržaj plasira, društvenu ulogu i politički uticaj govornika/kreatora sadržaja, njegovo ukupno držanje pri izražavanju, kao i kompletnu bezbednosnu situaciju u datom trenutku.¹⁰ U tom smislu, iako sadržaj podrazumeva izlaganje ideja koje izražavaju zgražavanje, te koje su moguće uznemiravajuće i uvredljive, neće biti potrebe za kažnjavanjem ukoliko je govornik osoba koja nema potencijal da dopre do većeg broja ljudi, kao i ukoliko je ukupna bezbednosna situacija u datom trenutku zadovoljavajuća i stabilna. U ovakvim slučajevima ESLJP stoji na stanovištu da treba da štiti pravo na plasiranje svih vrsta ideja. Međutim, već smo donekle ukazali na to da zapravo ne postoje pouzdane tehnike za odmeravanje ispunjenosti nekih od ovih kriterijuma.

Značajnu pažnju privlači praksa ESLJP u predmetima aplikantata koji su se žalili na povredu prava na slobodu govora pri izražavanju homofobičnih i sličnih stavova. ESLJP je u ovim slučajevima donekle odustajao od gore navedenih merila kao jednog zaokruženog i koherentnog sistema, te je pri odlučivanju o konkretnom slučaju polazio i od ukupnih društveno-političkih prilika u datoj zemlji, moguće donekle zanemarujući druge ranije navedene kriterijume. Ukoliko su opšte prilike takve da pripadnici LGBTQ populacije bivaju diskriminirani, ESLJP je, kako se čini, bio spreman da neprimereno i uvredljivo izražavanje okvalifikuje kao govor mržnje koji treba zabraniti. U takvim situacijama sud je moguće bio skloniji da oceni prihvatljivim ograničavanje slobode govora i u slučaju kada govornici nisu bili javne ličnosti i kada možda baš i nije bio nesporan njihov kapacitet za ostvarivanje zna-

¹⁰ Videti: *Perincek* protiv Austrije, §244, 249, 280.

čajnijeg uticaja na širu javnost. ESLJP konstatuje da u državama koje diskriminišu određene manjinske grupe treba agilnije sprečiti širenje predrasuda koje su u samom korenu mržnje, te kao takve imaju potencijal da doprinesu kreiranju konteksta u kome bi moglo doći i do eskalacije nasilja. Sa navedenim načinom razmišljanja se slažemo, ali ne možemo odoljeti utisku da se ovime dovodi u pitanje mogućnost celovite primene kriterijuma koji bi trebalo da omoguće detektovanje govora mržnje.

U predmetu *Vejdeland i drugi protiv Švedske* (predstavka br. 1813/07, odluka od 9. maja 2012. godine), koji se takođe odnosi na izražavanje negativnih stavova o LGBTQ populaciji, ESLJP zauzima stav da država, pod određenim uslovima, ima pravo da zabrani plasiranje neprimerenih sadržaja. Naime, podnosioci predstavke su u ormariće učenika u jednoj srednjoj školi ubacili pamflete na kojima su se negativno izražavali o homoseksualnoj opredeljenosti, obeležavajući homoseksualce kao devijantne i odgovorne za prenošenje virusa AIDS-a, te ističući da su homoseksualci navodno kreirali lobi koji nastoji da opravda pedofiliju. Aplikanti su sankcionisani novčano, dok je jednome od njih izrečena uslovna osuda. ESLJP je zauzeo stav da krivičnopravno reagovanje u ovom slučaju nije bilo u suprotnosti sa slobodom izražavanja, a imajući u vidu da ubacivanje pamfleta nije bilo usmereno na podsticanje konstruktivne diskusije i da su materijali ubačeni u učeničke sandučice nakon neovlašćenog ulaska aplikanata u školu, dakle protivno pravilima o javnom redu. Činjenica da aplikantni nisu neposredno pozivali na nasilje ka homoseksualnoj populaciji za ESLJP nije bila od presudnog značaja, imajući u vidu da postupak aplikanata indirektno doprinosi kreiranju predrasuda i atmosfere netolerancije. ESLJP zaključuje da država nije povredila pravo na slobodu izražavanja, već da je postupila u duhu zaštite reda i mira.

Kada je reč o govoru mržnje u onlajn sferi, treba uočiti da je poslednjih godina ESLJP zagazio i na ovaj relativno novi i neispitani teren, što je takođe rezultiralo određenim modifikovanjem ranije ustanovljenih standarda za procenu validnosti ograničavanja prava na slobodu izražavanja. Naime, postavlja se pitanje da li za onlajn sferu važe svi oni kriterijumi koji se primenjuju na govor mržnje u drugim sferama. Čini se da je pre enormnog razvoja oglašavanja na internetu imalo smisla razgraničavanje javnih ličnosti, političara i ostalih lica koja mogu imati široki uticaj na građane od "običnih" građana. S obzirom da onlajn komunikacija mahom ne poznaje barijere u broju čitalaca i posetilaca, te da sadržaji plasirani u ovoj sferi mogu biti neograničeno dostupni, čini se da govor mržnje na internetu može biti nešto strožije procenjivan u odnosu na ostale forme izražavanja.¹¹ Svakako, treba imati u vidu i faktički još uvek prisutnu neregulisanost i pravni vakuum u kome se i dalje, u značajnoj meri, odvija onlajn komunikacija. Potom, na internet neretko ne postoje urednici i emiteri, dok građani koji plasiraju sadržaje vrlo lako mogu biti neupućeni u pravila koja važe za javno oglašavanje. Tako veći nivo diskrecionih ovlašćenja pri zabranjivanju govora mržnje u internet sferi, sa jedne strane, može biti opravdan željom i potrebom da se zaštite

¹¹ European Court of Human Rights (2022): Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights, 107-108, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_10_ENG.pdf (11.11.2022).

prava i slobode, ali se, sa druge strane, pomalja problem cenzure koju mogu da sprovede oni koji imaju tehnička sredstva za takve manevre. Treba imati u vidu i da insistiranje na cenzuri i olako prihvatanje raznih restrikcija može da podstakne autocenzurisane¹² i da tako indirektno sputava slobodu izražavanja kao jednu od sloboda koja direktno dopirnosi individualnom razvoju.

U predmetu *Beizaras i Levickas protiv Litvanije* (predstavka br. 41288/15, odluka od 14. maja 2020. godine) ESLJP zauzima stanovište da se država oglušila o obavezu zaštite privatnog života i sprečavanja diskriminacije (čl. 8 i 14 EKLJP), kada nije krivično gonila autore komentara ostavljenih na Fejsbuku ispod fotografije dva mladića koji se ljube, inače podnosioca predstavke o kojoj je reč. Naime, iako su aplikanti podneli dokaze o tome da su ispod sporne fotografije ostavljane poruke u kojima se direktno poziva na nasilje prema njima i uopšte prema osobama homoseksualnog opredeljenja, domaće tužilaštvo je bilo mišljenja da ne bi bilo celishodno krivično gonjenje onih koji su takve poruke napisali i objavili, kao i da bi eventualno postupanje bilo otežano tehničkim problemima. ESLJP, pak, zauzima stanovište da iako je reč o komentarima objavljenim na Fejsbuk stranici od strane nejavnih ličnosti, tužilaštvo u Litvaniji jeste trebalo da postupi na agilniji način, a imajući u vidu ukupne političke prilike u ovoj zemlji. Naime, ESLJP u svojoj odluci objašnjava da ECRI u svojim izveštajima konstatuje da su u Litvaniji i te kako prisutne predrasude o homoseksualnoj populaciji, te da postoji ukupna homofobična atmosfera koja rezultira teškim diskriminisanjem. Iako ovakvo obrazloženje ESLJP definitivno ima smisla, jasno je da se ESLJP posredno upustio u procenjivanje ukupnih unutrašnjih prilika u državi, što jeste bilo potrebno u kontekstu provere tvrdnji o povredi čl. 14 EKLJP. Naime, iako su u pitanju bile izjave građana koji nisu javne ličnosti, odnosno komentari objavljeni na ličnom profilu (doduše otvorenog karaktera), ESLJP je zauzeo stanovište da takvo izražavanje dopirnosi jačanju predrasuda, pa tako posredno i nasilju i netoleranciji prema manjinskim grupama. Premda su navedene konstatacije potpuno razumljive, čine se da je u ovom slučaju možda trebalo akcentovati činjenicu da tužilaštvo nije našlo za shodno da promptno reaguje na direktno iskazane pretnje po fizički integritet građana, a potom i na, bez svake sumnje manifestovan, flagrantan govor mržnje koji mora biti neprihvatljiv u svakoj državi bez obzira na aktuelne prilike i zbivanja.

4. ZAKLJUČAK

Nakon sumarnog pregleda međunarodnih dokumenata koji se odnose na govor mržnje, te analize segmenata iz prakse ESLJP, zaključujemo da se na internacionalnom nivou fenomenu govora mržnje i njegovom suzbijanju pridaje značajna pažnja. Navedeno je i legitimno i opravdano ukoliko se imaju u vidu analize koja govore o tome da su u samom korenu mržnje i agresije zapravo predrasude, neznanje i nerazumevanje.¹³ Dakle, potrebno je suzbijanje stereotipa i ukazivanje na potpunu besmislenost negativnih predubedenja o bilo kom ljudskom biću na osnovu njegovih ličnih opredeljenja i rođenjem datih osobina. Isto-

¹² Byse Antonine (2014): "Dangerous Expressions: The ECHR, Violence and Free Speech", *The International and Comparative Law Quarterly* 2/2014, 493.

¹³ Walters Mark, Brown Rupert, Wiedlitzka Susann (2016): Causes and motivations of Equality and Human Rights Commission Research report 102, 17. <https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/22282/1/08618.pdf> (11.11.2022).

vremeno, nužno je i omogućavanje dijaloga i konstruktivne rasprave, jer kako ćemo razbijati predrasude ukoliko ne smemo da razgovaramo o njima? Ukoliko je cilj da verujemo u to da smo svi jednaki i ravnopravno ovlašćeni na uživanje svih prava i sloboda, da li onda treba da postoje teme o kojima ne smemo da polemishemo?

I pored toga što ESLJP nastoji da opredeli kriterijume putem kojih bi sudovi mogli da utiču na suzbijanje govora mržnje, mišljenja smo da obraćanje sudu radi definisanja primerene teme, forme i sadržine komunikacije nije dobro niti delotvorno rešenje. Ukoliko građani osećaju potrebu da komuniciraju na određeni način i da iznose određene ideje i strahove, odnosno ukoliko osećaju da su drugi pretnja po njihov prosperitet i napredak, nema te pretnje i kazne koje bi mogle da speče ovakva osećanja i da suzbiju potrebu da se o njima komunicira. Kao i u mnogim drugim sferama i ovde je rešenje problema jednostavno izvan domašaja policije, pravosuđa ili bilo kakvih sofisticiranih sistema cenzurisanja. Na kraju krajeva, i same institucije koja u naizgled sličnim slučajevima donose različite odluke podstiču klimu nesigurnosti i zbuđenosti.

Izlaz iz ove situacije zapravo ne treba tražiti u osmišljavanju nekih novih pravila, procedura i zabrana. Mišljenja smo da ljude treba pustiti da diskutuju i razmenjuju mišljenja na način koji oni smatraju primerenim, dok izražavanje treba sprečiti samo onda kada je ono direktno usmereno na izazivanje nasilja i neargumentovano kritikovanje. Takav očigledno neprimeren i nedozvoljen način izražavanja već jeste obuhvaćen dobro poznatim inkriminacijama prisutnim u gotovo svim krivičnim zakonodavstvima širom sveta, poput prinude, ugrožavanja sigurnosti, krivičnih dela inspirisanih mržnjom i sličnih. Mimo navedenog, svima, a posebno najmlađima treba učiniti široko dostupnim kulturno-umetničke i druge sadržaje koji mogu pozitivno uticati na njihov lični razvoj. Jasno je da je sfera individualnog razvoja u domenu delovanja i uticaja sistema obrazovanja i vaspitanja, sistema porodične i socijalne zaštite, te da lični razvoj mogu da podrže civilni sektor i masovni mediji. Situacije kada treba angažovati najtežu artiljeriju u vidu sistema krivičnopravne reakcije treba ograničiti na krajnje ozbiljne i atipične slučajeve.

LITERATURA

- Bromell David (2022): *Regulating Free Speech in a Digital Age. Hate, Harm and the Limits of Censorship*, Springer International Publishing, Cham.
- Byse Antonine (2014): "Dangerous Expressions: The ECHR, Violence and Free Speech", *The International and Comparative Law Quarterly* 2/2014, 491-503.
- Casarosa Federica, Moraru Madalina (2020): *Handbook on Techniques of Judicial Interaction in the Application of the EU Charter*, Funded by the European commission fundamental rights & citizenship programme, 21. https://cjc.eui.eu/wp-content/uploads/2020/05/eNACT_Handbook_Freedom-of-expression-compresso.pdf (30.12.2022).
- Chetty Naganna, Alathur Sreejith (2018): "Hate speech review in the context of online social networks", *Aggression and Violent Behavior* 40/2018, 108-118.
- European Court of Human Rights Fact Sheet-Hate Speech, Press Unit (2022): https://www.echr.coe.int/documents/fs_hate_speech_eng.pdf (10.11.2022).

- European Court of Human Rights (2022): Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_10_ENG.pdf (11.11.2022).
- Kojić Tijana (2018): “Govor mržnje u praksi Evropskog suda za ljudska prava”, *NBP, Žurnal za kriminalistiku i pravo* 3/2018, 313-329.
- Munivrana Vajda Maja, Šurina Marton Andrea (2016): “Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standard”, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* 2/2016, 435-467.
- Ring Carlson Caitlin (2021): *Hate Speech*, The Mit Press, Cambridge, Massachusetts.
- Sali-Terzić Sevima (2013): Govor mržnje: međunarodni standardi ljudskih prava i pravni okvir u Bosni i Hercegovini. Izvještaj. Sarajevo, 5. https://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2013/01/govor_mrznje_ljudskopravaski_aspekt_sevima_sali_terzic.pdf (12.12.2022).
- Walters Mark, Brown Rupert, Wiedlitzka Susann (2016): Causes and motivations of Equality and Human Rights Commission Research report 102, 17. <https://tandis.odihr.pl/bitstream/20.500.12389/22282/1/08618.pdf> (11.11.2022).
- Weber Anne (2009): *Manual on Hate Speech*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

PREVENTION OF HATE SPEECH IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Summary: *Different types of communication enable an intensive exchange of diverse ideas and content, thereby enabling the development and enrichment of human thought. On the other hand, modern forms of communication additionally increase the risk of violation and endangerment of human rights and freedoms by those who use hate speech. Hence, many international documents are dedicated to defining and preventing hate speech, while various international institutions, including the European Court of Human Rights, try to determine the criteria under which certain restrictions on freedom of speech could be acceptable. Bearing in mind the above, the author has analyzed the cases from the practice of the European Court of Human Rights in order to distinguish the standards which could be applicable in the process of assessment if certain expressions constitute hate speech that should be sanctioned, and also to establish to what extent such standards are applicable in different situations. The author concludes that the formulated standards do have a certain utility value, but that there is still a risk of extensive restriction of freedom of speech.*

Keywords: *hate speech, criminal offense, freedom of speech, The European Court of Human Rights*